

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
ȘCOALA DOCTORALĂ A FACULTĂȚII DE ISTORIE**

**AEDES AD DANUVIUM. INIȚIATIVĂ PUBLICĂ
ȘI PRIVATĂ ÎN FENOMENUL EDILITAR DIN
PROVINCIIILE DACIA ȘI MOESIA INFERIOR
(SECOLELE I-III P.CHR.)
REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT**

**COORDONATOR,
Prof. univ. dr. LUCREȚIU BÎRLIBA**

**DOCTORAND,
ANA ODOCHICIUC, (CĂSĂTORITĂ HONCU)**

IAȘI, 2019

Doamnei / Domnului

Vă facem cunoscut că pe data de 02 martie 2019, ora 10, în Sala H1 a Facultății de Istorie va avea loc susținerea publică a tezei de doctorat intitulată **AEDES AD DANUVIUM. INIȚIATIVĂ PUBLICĂ ȘI PRIVATĂ ÎN FENOMENUL EDILITAR DIN PROVINCILE DACIA ȘI MOESIA INFERIOR (SECOLELE I-III P.CHR.)**, elaborată de doamna Ana Odochiciuc (căs. Honcu), în vederea obținerii titlului științific de doctor în ISTORIE.

Comisia de doctorat este formată din:

Președinte: Prof. univ. dr. Petronel Zahariuc, Decanul Facultății de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași;

Conducător științific: Prof. univ. dr. Lucrețiu Bîrliba Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași;

Referenți: Prof. univ. dr. Radu Ardevan, Universitatea Babeș- Bolyai din Cluj-Napoca

CS I dr. Dănuț Aparaschivei, Institutul de Arheologie din Iași.

Conf. univ. dr. Iulian Moga, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași;

Cu această ocazie vă transmitem rezumatul tezei de doctorat și vă invităm să participați la susținerea publică

CUPRINS

ABREVIERI.....	4
LISTA TABELELOR ȘI ILUSTRĂȚIILOR.....	7
INTRODUCERE.....	9
CAPITOLUL I. FENOMENUL EDILITAR ÎN ÎMPERIUL ROMAN.....	22
I.1. INIȚIATIVĂ MUNICIPALĂ	24
I. 2. INIȚIATIVĂ IMPERIALĂ.....	30
I. 3. INIȚIATIVĂ PRIVATĂ.....	35
I. 4. SEMNIFICAȚIA SIMBOLICĂ ȘI ROLUL CONSTRUCȚIILOR.....	49
I. 5. LIMBAJUL EPIGRAFIC AL <i>TITULI EDIFICATORII</i>.....	56
CAPITOLUL II. FENOMENUL EDILITAR ÎN PROVINCIA DACIA.....	61
II.1. INIȚIATIVĂ PUBLICĂ.....	68
II.2. INIȚIATIVĂ PRIVATĂ.....	79
II.3. PROFILUL SOCIAL AL DONATORILOR PARTICULARI.....	101
CAPITOLUL III. FENOMENUL EDILITAR ÎN PROVINCIA MOESIA INFERIOR.....	105
III.1. INIȚIATIVĂ PUBLICĂ.....	109
III.2. INIȚIATIVĂ PRIVATĂ.....	115
PROFILUL SOCIAL AL DONATORILOR PARTICULARI.....	130
CAPITOLUL IV. FENOMENUL EDILITAR LA DUNĂREA DE JOS. ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT. ÎNTRE PUBLIC ȘI PRIVAT.....	132

IV.1. CONSTRUCȚIILE PUBLICE – UN INDICATOR AL PROCESULUI DE ROMANIZARE.....	132
IV. 2. ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT.....	134
IV. 3. ÎNTRE PUBLIC ȘI PRIVAT.....	135
IV.4. DACIA ȘI MOESIA ÎNFERIOR – DIFERENȚE ȘI SIMILITUDINI ÎN FENOMENUL EDILITAR.....	138
CONSIDERAȚII FINALE.....	143
ANEXE.....	153
<i>SUPPLEMENTUM EPIGRAPHICUM</i>.....	181
BIBLIOGRAFIE.....	217

INTRODUCERE

Ruinele orașelor romane atrag anual zeci de mii de turiști, dar oare câți dintre aceștia realizează că mecanismul social este cel care le-a creat, sau că acestea sunt rezultatul unei inițiative publice și private? Care au fost motivele care i-a determinat pe acești oameni sau instituțiile implicate să ofere o parte din averile lor pentru construcția acestor clădiri? De ce marcau cu inscripții monumentele ridicate? Edificiile romane erau mai mult decât cărămizile și mortarul cu care erau construite. Acestea au jucat un rol esențial în unificarea orașului, ca o manifestare definitivă a influenței Romei. Pentru elita romană construcțiile au fost un mod de a dobândi putere și prestigiu de durată prin asocierea personală cu monumentele ridicate.

Cercetările de până acum au avut tendința să se concentreze asupra aspectelor individuale ale clădirilor publice cum ar fi: caracteristici arhitecturale, utilitatea și semnificația lor religioasă și politică. Uneori este dificil să aflăm cine a deținut inițiativa de a construi, orna, repara sau a investit în alte proiecte edilitare. De aici au apărut o varietate de interpretări: dezvoltarea urbană este semnul unei creșteri economice rapide, legate de pacea și integrarea în Imperiu.

Pentru alți cercetători Roma a înființat și dezvoltat orașele, impunând un cadru și un stil de viață comun întregului Imperiu. În realitate, istoriografia antică este rezervată, iar arheologia nu ne oferă suficiente informații despre acest subiect, astfel încât nu avem decât o singură sursă pentru studiul originii investițiilor edilitare: inscripțiile. Fără a avea pretenția de a oferi soluții finale la aceste probleme mult dezbătute, legate de apariția urbanismului și formarea nucleelor urbane, în lucrarea de față am încercat să stabilim în ce măsură s-au manifestat intervențiile edilitare publice și private în provinciile Dacia și Moesia Inferior. Totodată, am urmărit să prezentăm identitatea posibilă a proprietarilor, scopul și mijloacele de gestionare a etapelor de construcție, precum și sistemul de reguli care a stat la baza acestor practici. O altă problemă vizată de noi a fost aceea de a verifica în ce măsură managementul construcțiilor din Roma a fost capabil să influențeze gestionarea locală a activităților edilitare ori dacă acestea pot constitui un punct de referință pentru cele din urmă. În vederea realizării dezideratelor stabilite, am purces la analiza documentației epigrafice. Inscripțiile vor fi completate cu datele oferite de sursele literare și juridice pentru a putea creiona o imagine cât mai aproape de realitatea acelor vremuri.

Informațiile vaste despre actele de construcție aflate din documentele epigrafice ne vorbesc despre modul de realizare a edificiilor demonstrând aplicarea, în unele cazuri, a tiparelor teoretice cunoscute din sursele juridice. În timp ce sursele literare descriu o situație ușor modificată datorată, probabil, subiectivismului autorului, epigrafele ne permit identificarea căilor de executare a procedurilor administrative utilizate și recunoașterea „excepțiilor” de la normele obișnuite. Inscripțiile înregistrează, de fapt, o situație reală oferind date și informații specifice legate de mediul în care edificiile erau construite. Cu toate acestea, acest gen de investigație prezintă unele dificultăți legate, în primul rând, de natura fragmentară a inscripțiilor care împiedică deseori realizarea unei imagine unitare. În plus, prezența unui teritoriu vast și diversificat cultural ne impune alte obstacole, care pot fi depășite prin analiză comparativă și înțelegerea specificului local.

Studierea fenomenului edilitar din spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră, în cadrul lucrării de masterat, ne-a oferit posibilitatea familiarizării cu această problematică și ne-a impulsionat să extindem cercetarea noastră pe un teritoriu mai vast, în cadrul tezei de doctorat. Astfel cercetarea unui asemenea subiect ne-a permis aprofundarea

acestui, dar și descoperirea unor particularități provinciale, determinate de situația istorică și cadrul geografic.

Metodologia demersului

Inițiativă publică și inițiativă privată, așa cum am optat să intitulăm teza, încearcă să înlocuiască tradiționalul termen de evergetism. În categoria inițiativei publice am încadrat fondurile administrației centrale și imperiale, în timp ce inițiativa privată abordează bugetul particularilor. Această perspectivă, public/privat, ne va oferi posibilitatea de a formula ipoteze concludente cu privire la fenomenul edilitar în zona noastră de interes. Demersul nostru va începe cu tratarea problemelor ce vizează politica edilitară la nivel de Imperiu pentru ca, apoi, să restrângem spațiul de lucru la provinciile Dacia și Moesia Inferior. Alegerea acestei arii geografice, pe lângă faptul că suntem familiarizați cu istoricul acestei zone, a fost dictată de posibilitatea de a realiza o comparație între o provincie nou înființată, după model occidental, a cărui sistem organizațional este bine cunoscut din analiza surselor juridico-literare și o provincie care a trebuit să se adapteze la realitățile existente anterior cuceririi romane. Eșantionul de inscripții a fost realizat prin

identificarea unor termeni cheie cum ar fi: *pecunia sua*, *pecunia publica*, formule care indică o activitate de construcție și care atestă existența unor edificii sau alte indicii care relevă activitatea de a clădi. Am inclus în cadrul tezei și unele texte care, deși nu conțin explicit numele construcției, au fost gravate pe componentele edificiilor. Pentru a distinge inscripțiile care atestă construcțiile de cele ale statuilor am luat în calcul dimensiunea plăcii și terminologia. În vederea identificării naturii fondurilor utilizate în procesul edilitar am luat în considerare statutul persoanei – lucru pe care ne-a permis să găsim indivizii care s-au implicat concret în acest fenomen- dar mai ales care a fost motivația acestora. Dacă o persoană privată cu o funcție municipală, apare ca inițiator al construcției, fără a specifica natura fondurilor, am presupus că edificiul a fost finanțat de comunitate, iar rolul individului a fost de a superviza lucrările; în mod similar am acționat și cu epigrafele care menționează guvernatorul.

Inscripțiile au fost colectate din *corpora* precum *CIL*, *IDR*, *ISM*, *Année Epigraphique* și alte baze de date computerizate, cum ar fi *Epigraphik Datenbank Clauss-Slaby*, *PHI Greek Inscriptions - Packard Humanities Institute*. Epigrafele au fost împărțite în funcție de provinciile în care au fost descoperite, urmărindu-se repartizarea acestora

după criteriul provenienței fondurilor: publice sau private. Materialul colectat a fost, apoi, analizat și, ulterior, catalogat prin introducerea textului, locului descoperirii și a datării.

Determinarea profilelor sociale și politice ale provincialilor care au avut inițiativă edilitară ne-a oferit posibilitatea identificării importanței și a tipului de donație. Odată identificate aceste lucruri am optat să prezentăm motivele care au determinat alegerea unei donații sau a alteia pentru a vedea dacă există o specificitate în repertoriul donațiilor sau a fost doar o preferință particulară. Pentru examinarea acestor date am folosit analiza cantitativă a fondurilor și analiza tipologică a monumentelor.

Astfel, informațiile obținute au fost completate cu rezultatele provenite de la alt tip de cercetare istorică, precum coroborarea cunoștințelor provenite din afara izvoarelor epigrafice, în special informațiile rezultate din descoperirile arheologice.

Lucrarea de față propune o abordare de ansamblu a problematicii fenomenului edilitar din provinciile Dacia și Moesia Inferior. Mai mult, vizează descoperirea modului în

care aceste descoperiri pot fi corelate cu cercetări similare, efectuate pentru alte zone geografice ale Imperiului Roman.

Necesitatea demersului nostru rezidă din faptul că, până în prezent, fenomenul edilitar nu a fost tratat separat, ci numai în studii ori articole dedicate arhitecturii și evoluției orașelor, în general, dar și datorită faptului că informațiile cunoscute despre acest subiect sunt lacunare. Din acest motiv, în stadiul actual al cercetării noastre, nu există o imagine de ansamblu a fenomenului edilitar, atât în ceea ce privește manifestarea acestuia, dar și a felului în care evoluția sa a influențat dezvoltarea orașului. Pentru o abordare cât mai eficientă a acestei teme, lucrarea noastră a fost segmentată în patru capitole, însoțite de introducere, concluzii, bibliografie și anexe.

Lucrarea debutează cu o scurtă introducere urmată de considerațiile de natură metodologică și stadiul cercetărilor.

Astfel prima parte, intitulată *Politica statală în fenomenul edilitar din Imperiul Roman*, a fost destinată abordării inițiativei municipale și imperiale în proiectele de natură arhitecturală. Am pornit de la premisa că această unitate a fost necesară întrucât în acest capitol am descris cadrul, contextul și motivele care au determinat intervenția administrației municipale și puterii imperiale în ridicarea

monumentelor arhitecturale. Capitolul prezintă informații generale cu privire la unele monumente arhitecturale despre care menționează inscripțiile din catalog, iar acest fapt ne va permite înțelegerea preferințelor arhitecturale. Nu în ultimul rând au fost decodificați unii termeni specifici *tituli-lor edicatorii* care vor facilita înțelegerea semnificației mesajului epigrafelor.

Cea de a doua diviziune ne introduce în problematica fenomenului edilitar din provincia Dacia. În această parte am urmărit felul în care s-a manifestat fenomenul edilitar prin *Inițiativa publică* și *Inițiativă privată*. Într-o primă etapă am realizat o scurtă descriere a situației politico-administrativă a Daciei pentru ca, apoi, să prezentăm pe scurt istoricul așezărilor la care vom face referire pe parcursul tezei noastre. Acest lucru este necesar întrucât prin cunoașterea istoricului provinciei și a orașelor componente ne putem da seama de etapele de dezvoltare a acestora dar și de momentele care au favorizat manifestarea fenomenului edilitar. Cele două subunități cuprind informații despre donator, motivul inițiativei edilitare, date despre monumentul asupra căruia se intervine.

Al treilea capitol, denumit *Fenomenul edilitar în Moesia Inferior*, va descrie actele edilitare aferente celeilalte

provincii de interes - Moesia Inferior. Structura acestei diviziuni coincide cu cea a capitolului precedent, pentru a ne asigura posibilitatea unei examinări comparative în secțiunea următoare. Această parte cuprinde observații asupra fenomenului edilitar din inițiativă publică și privată. La elaborarea acestei secțiuni din teză am întâmpinat dificultăți ce se datorează lipsei materialului bibliografic aferent problematicii studiate de noi.

Cea de-a IV-a secțiune, intitulată *Fenomenul edilitar la Dunărea de Jos. Între Orient și Occident. Între public și privat*, a valorificat rezultatele obținute în capitolele anterioare. Tot aici am schițat o paralelă între procesele edilitare din cele două provincii studiate, dar și între cele două zone de influență diferită ale Imperiului. Acest capitol are menirea de a facilita identificarea, elementelor comune și a celor de diferențiere, dar și să scoată în evidență influențele adoptate sau particularitățile rămase neschimbate. *Considerațiile finale* sintetizează concluziile expuse anterior în cadrul fiecărui capitol. În finalul lucrării se regăsesc un *Supplementum* cu materialul epigrafic utilizat, Abrevierile, Lista bibliografică și Ilustrația.

CONSIDERAȚII FINALE

În Imperiul Roman a existat cu precădere o cultură urbană specifică acestuia, fapt relevat de similitudinea în design și planificare a orașelor. Modelul tuturor orașelor a fost capitala Imperiului - Roma. Cu toate acestea difuzarea arhitecturii romane provinciale nu a fost un proces mecanic de copiere. Asemenea portretelor imperiale răspândirea formelor arhitecturale a fost supusă unor variații provinciale, în unele cazuri transmiterea unor funcții semnificativ-simbolice era mai importantă decât reproducerea fidelă a unei imagini. Aceste monumente exprimau fie statutul donatorului sau al orașului, ori afilierea la o moștenire romană comună. Cu siguranță că inițiativa edilitară s-a inspirat de la prototipurile din Roma, dar fără a avea loc o reproducere identică. Capitala Imperiului nu putea fi reprodusă cu exactitate, coloniile, municipiile trebuiau să exprime subordonarea față de viața politică, zei și Roma.

Intervenția împăratului se face simțită în ambele provincii atunci când vorbim de construcțiile și refacerile efectuate în domeniul rutier. Grija pentru rețeaua de drumuri publice provinciale a fost încredințată guvernatorilor, care la rândul lor o delegau terților. Cei nouă miliarari descoperiți în

Dacia demonstrează implicarea puterii imperiale, prin intermediul armatei, în îmbunătățirea infrastructurii provinciei. Ritmul în care au fost construite și refăcute arterele rutiere este unul alert, cuprinzând lucrări în infrastructură realizate pe toată durata existenței provinciei. Amenajările încep în vremea lui Traian (Aiton) și continuă până în secolul al III-lea p. Chr. (Trebonianus). Împărații preocupați de calitatea rețelei rutiere și deosebit de activi în acest domeniu, conform inscripțiilor, au fost: Traian, Marcus Aurelius, Lucius Verus, Caracalla. Maximinus Trax are preocupări militare (războaiele cu sarmații și dacii liberi), dar și unele de organizare în beneficiul vieții civile și comerțului. Urmărind descoperirile de miliari din celelalte provincii din Imperiu, Dacia pare a fi o provincie favorizată din punct de vedere al infrastructurii. A. Panaite a identificat 61 de miliari din Moesia Inferior, databili în secolele I-III p.Chr. Activitățile rutiere încep în timpul lui Tiberius și continuă progresiv până la Gordian al III-lea.

Împărații se implică în alte proiecte de anvergură, cum ar fi construcții de prestigiu: amfiteatre, macella, dar și edificiile militare din castrul legionar. Nu în ultimul rând, puterea imperială dirijează proiecte de refacere a zidurilor, fie după atacuri externe sau alte evenimente.

Conform informațiilor oferite de epigrafele selectate, cei mai activi împărați în domeniul edilitar au fost: Septimius Severus, Caracalla, Marcus Aurelius și Commodus, Gordian al III-lea și Severus Alexander. Activitatea împăraților Septimius Severus și Caracalla pot fi puse în legătură cu traversarea celor două provincii. Intervențiile puterii imperiale pot fi interpretate, de asemenea, ca o recompensă pentru fidelitatea trupelor în susținerea obținerii puterii.

Guvernatorii acționează fie desemnați de împărați sau la inițiativa administrației locale. Procuratorii apar în inscripțiile unde s-a folosit bugetul provincial, iar dacă epigrafa menționează numele acestuia la nominativ, nu ar fi exclus, o implicare directă a sa.

Finanțarea publică se concentrează pe dezvoltarea și întreținerea infrastructurii (alimentare cu apă, câteva clădiri publice, sau sanctuarele centrale) și lucrări de fortificație. În perioada severiană se observă o creștere a construcțiilor din motiv că cetățile au fost promovate la rang de municipium ori colonia.

Orașele unde s-a manifestat cel mai mult inițiativa edilitară sunt capitalele provinciale Sarmizegetusa și Tomis, sediul guvernatorului - Apulum, precum și Micia și Callatis. Dacă capitalele provinciale sunt favorizate din punct de

vedere arhitectural pentru că aici se concentra capital economic și elite sociale, atunci situația de la Micia poate fi explicată prin prisma faptului că se afla în *territorium*-ul rural al Sarmizegetusei, dar și datorită amplasării castrului. Situația prosperă a Callatisului vizibilă și în inscripțiile arhitecturale poate datora statului său de *civitas foederata*.

În provinciile danubiene au fost atestate atât intervenții edilitare singulare, colective cât și feminine. Spațiul civic s-a aflat la discreția aristocrației provinciale: membri ai *ordo decurionum* sau *ordo augustalium*, patroni de colegii și veterani, dar și preoți, liberiți și sclavi, precum și particulari care nu-și menționează statutul social.

Natura construcțiilor oferite prin donațiile particularilor este atât civilă, cât și religioasă. În categoria celor civile includem intervenții realizate pentru collegia, scholae, un familiaricum, fântâni, poduri, terme, tabularia și porticuri.

Alegerea pentru finanțarea diferitor tipuri de edificii nu pare a fi impusă din exterior, ci se adaptează nevoilor locale. Tipurile de intervenție includ lucrări de construcție, refacere, decorare sau cazuri care nu au putut fi definite. Binefăcătorii înclină, totuși, mai mult către construcția edificiilor decât pentru reparația acestora.

Inițiativa privată și publică se manifestă intens pe parcursul secolului al II-lea și al III-lea p. Chr. (Fig. 2.). În secolul al II-lea p. Chr. predomină activitățile de construcție, pe când în secolul al III-lea p. Chr. sunt mai frecvente refacerile.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ABBOTT, JOHNSON 1926: F. F. Abbott, A. C. Johnson, *Municipal Administration in The Roman Empire*, Princeton. *ceramica romano-bizantină (sec. IV-VII) din spațiul mediteranean și pontic*, în *Pontica* 9, p. 155-185.

ALFÖLDY 1994: G. Alföldy, *Evergetismo en las ciudades del Imperio Romano*, în X. Dupré Raventós (coord.), *La ciudad en el món romà = La ciudad en el mundo romano : XIV Congreso Internacional: Tarragona, 5 al 11-9-1993*, 1, Tarragona, pp. 63-68.

ALICU 2007: D. Alicu, *Temples attestés dans les inscriptions de la Dacie romaine*, în M. Maier, O. Baratta, G. Almagro-Guzmán, Alejandra (eds.), *Acta XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae et Latinae*, Barcelona, pp. 37-41.

ALICU, OPREANU 2000: D. Alicu, C. H. Opreanu, *Les amphithéâtres de la Dacie romaine*, Cluj-Napoca.

APARASCHIVEI 2010: D. Aparaschivei, *Orașele romane de la Dunărea Inferioară (secolele I-III)*, Iași.

ARDEVAN 1998: R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara.

BARRESI 2003: P. Barresi, *Province dell'Asia Minore. Costo dei marmi*. Architettura Pubblica e Committenza, Roma.

CÉBEILLAC-GERVASONI 1990: M. Cébeillac-Gervasoni, *L'évergétisme des magistrats du Latium et de la Campanie des Gracques à Auguste à travers les témoignages épigraphiques*, în *MEFRA* 102/2, pp. 699-722.

CIOBANU 1998: R. Ciobanu, *Le décor monumental et les témoignages épigraphiques. Commanditaires et artisans*, în *Ephemeris Napocensis VIII*, pp. 81-94.

DIACONESCU 2004: A. Diaconescu, *The Towns of Roman Dacia. An overview of recent archaeological research in Romania*, în W. S. Hanson, I. P. Haznes (eds.), *Roman Dacia, The Making of a provincial society*, *JRA Supplementary Series* 56, pp. 87-142.

DUNCAN-JONES 1990: R. Duncan-Jones, *Structure and Scale in the Roman Economy*, Cambridge.

GOFFAUX 2001: B. Goffaux, *Municipal Intervention in the Public Construction of Towns and Cities in Roman Hispaniae*, în *HABIS* 32, pp. 257-270.

HORSTER 2001: M. Horster, *Bauinschriften Römischer Kaiser*, Stuttgart.

HORSTER 2014: M. Horster, *Urban Infrastructure and Euergetism Outside the City of Rome*, in C. Bruun, J. Edmondson (eds.), *The Oxford Book of Roman Epigraphy*, Oxford, pp. 515-536.

JACQUES 1975: F. Jacques, *Ampliatio et mora: Evergètes récalcitrants d'Afrique romaine*, in *AntAfr* 9, pp. 159-180.

JACQUES 1981: F. Jacques, *Volontariat et compétition dans les carrières municipales durant le Haut-Empire*, in *KTÈMA* 6, pp. 261-270.

JACQUES 1984: F. Jacques, *Le privilège de la liberté. Politique impériale et autonomie municipale dans les cités de l'Occident romain (161-244)*, Rome.

JANVIER 1969: Y. JANVIER, *La Legislation du Bas-Empire sur les edifices publics*, Aix-en-Provence.

LOMAS 2003: K. Lomas, *Public building, urban renewal and euergetism in early Imperial Italy*, in K. Lomas, T. Cornell (eds.), *Bread and Circuses. Euergetism and municipal patronage in Roman Italy*, London, pp. 28-45.

LUKASZEWICZ 1986: A. Lukaszewicz, *Les édifices publics dans les villes de l'Egypte romaine. Problèmes administratifs et financiers*, Warsaw.

MACMULLEN 1959: R. MacMullen, *Roman Imperial Building in the Provinces*, in *HSPH* 64, pp. 207-235.

MANCINI 2010: E. Mancini, *L'evergetismo municipale in Dacia*, in L. Zerbini (ed.), *Roma e le province del Danubio, Atti del I Convegno Internazionale Ferrara – Cento, 15 – 17 Ottobre 2009*, Roma, pp. 331-341.

MELCHOR GIL 1992: E. Melchor Gil, *Sistemas de financiación y medios de construcción de la red viaria hispana*, in *Habis*, 23, pp. 121-137.

MELCHOR GIL 1992-1993: E. Melchor Gil, *La construcción pública en Hispania Romana: iniciativa imperial, municipal y privada*, in *MemHistAnt XIII-XIV*, pp. 129-170.

MELCHOR GIL 1993: *Construcciones cívicas y evergetismo en Hispania romana*, *Revistas Espacio*, in *Tiempo y Forma I-VII*, Espacio, pp. 443-466.

MELCHOR GIL 1994: E. Melchor Gil, *Summae Honorariae y donaciones ob honorem en la Hispania romana*, in *HABIS* 25, pp. 193-212.

MELCHOR GIL 2005: E. Melchor Gil, *Pollicitationes ob honorem y ob liberalitatem en beneficio de una res publica su reflejo en la epigrafía latina*, în *Revista General de Derecho Romano*, 5, pp. 1-17.

MELCHOR GIL 2009: E. Melchor Gil, *La regulación jurídica del evergetismo edilicio durante el Alto Imperio*, în: J. López Vilar (Dir.), *Tarraco: Construcció i arquitectura d'una capital provincial romana: Actes del Congrés internacional en homenatge a Theodor Hauschild, Tarragona, 28-30 de gener de 2009*, 1, *Butlleti Arqueològic* 31, pp. 145-169.

MITCHELL 1987: S. Mitchell, *Imperial Building in the Eastern Roman Provinces*, în *Harvard Studies in Classical Philology* 91, pp. 333-365.

NAWOTKA 1991: K. D. Nawotka, *The Western Pontic cities: History and political organization*, Dissertation, Ohio.

ODOCHICIUC 2017: A. Odochiciuc, *Contribution sur le macellum d'Histria*, în *SAA* 22, 2, pp. 195-201.

ODOCHICIUC 2018: A. Odochiciuc, *Private initiative and buildings of public worship in roman Dacia*, în: L. Mihailescu Bîrliba (ed.), *Limes, Economy and Society in the Lower Danubian Roman Provinces*, *Colloquia Antiqua* 25, Peters Publishers, Leuven, 2018, pp. 159-171.

ODOCHICIUC 2019: A. Odochiciuc, *Initiative édilitaire privée des militaires dans les provinces Dacie et Mésie Inférieure*, sub tipar.

PAKI 1993: A. Paki, *Les constructions à Ulpia Traiana Sarmizegetusa telles qu'elles sont enregistrées dans les inscriptions*, în D. Alicu, H. Boegli (eds.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain (II ème-IV ème siècles après J.C.)*, *Actes du 1er colloque roumaino-suisse*, Cluj-Napoca, pp. 111-122.

PONT 2010: A. V. Pont, *Orner la cité : les enjeux culturels, sociaux et politiques de la construction et de la restauration des monuments publics dans les cités d'Asie et de Pont-Bithynie, du Ier au IVème siècle ap. J.-C.*, Bordeaux.

RUSU-PESCARU, ALICU 2000: A. Rusu-Pescaru, D. Alicu, *Templele romane din Dacia I*, Deva.

SAASTAMOINEN 2010: A. Saastamoinen, *The phraseology and structure of latin building inscriptions in roman north Africa*, Helsinki.

SIMION 2009: M. Simion, *Evergetism și politică edilitară în provinciile romane de la Dunărea de Jos, (sec.I-III p. Chr.)*, teză de doctorat, București.

SUCEVEANU 1977: Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană*, București.

TUDOR 1964: D. Tudor, *Les Constructions publiques de Dacie romaine d'apres les inscriptions*, în *LATOMUS XXIII*, fasc. 2, pp. 271-301.

VELKOV 1980: V. Velkov, *Roman Cities in Bulgaria*, Amsterdam.

VEYNE 1976: Paul Veyne, *Le pain et le cirque. Sociologie historique d'un pluralisme politique*, Paris.

ZUIDERHOEK 2009: A. Zuiderhoek, *The Politics of Munificence in the Roman Empire. Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*, Cambridge.